

ОБ'ЄКТ НЕЗАКОННОЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ТА МІСЦЕ ЦЬОГО СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ В СТРУКТУРІ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Об'єкт злочину займає особливе місце у структурі складу злочину, оскільки він визначає характер злочину та його соціальну сутність. Це має вирішальне значення у з'ясуванні самого місця норми, що охороняє даний об'єкт, у системі Особливої частини кримінального права. В літературі спостерігається велике різноманіття точок зору щодо змісту об'єкта, тому проблема об'єкта злочину в теорії кримінального права залишається дискусійною. Не поглиблюючись у полеміку щодо цієї проблеми, зауважимо лише одне: теорія суспільних відносин перестає бути незаперечною, а теорія благ та інтересів, останнім часом, поширює свій вплив в дискусії щодо суті об'єкту злочину.

Розглянемо об'єкт злочину, передбаченого ст. 124¹ Кримінального кодексу України. Про недосконалість цієї норми говорять провідні теоретики та практики України. В чому ж вона полягає? Основний і найбільший недолік у тому, що ця стаття містить щонайменше три окремих склади злочину: торгівля людьми, контрабанда людей та викрадення людини. Ці три складові, як бачиться, мають різні безпосередні об'єкти. Об'єктом останнього з них, без сумніву, є особиста свобода людини, безпосереднім об'єктом контрабанди людей є порядок перетину державного кордону України. Необхідно зауважити, що законодавець погодився із наведеною у наукових публікаціях точкою зору щодо необхідності криміналізації контрабанди людей, та доповнив Кримінальний кодекс статтею 75¹ (незаконне переправлення осіб через державний кордон України).

Що ж є об'єктом саме торгівлі людьми? Як у діючому Кримінальному кодексі, так і у проекті нового кодексу стаття «торгівля людьми» знаходиться у главі «Злочини проти волі, честі та гідності особи». Тобто, родовим об'єктом цього злочину законодавець визнає особу як суб'єкта суспільних відносин, або інтереси та блага особи. Під видовим об'єктом даного злочину, розуміють особисту свободу (волю) людини. До злочинів цього виду законодавець також відносить: незаконне позбавлення волі (ст.123 Кримінального Кодексу України), захоплення заложників (ст.123¹ Кримінального Кодексу України), незаконне поміщення в психіатричну лікарню (ст.123² Кримінального Кодексу України), викрадення чужої дитини (ст. 124 Кримінального Кодексу України).

Останньою ланкою в ланцюжку об'єктів, після родового та видового, є безпосередній об'єкт, який має найважливіше – практичне значення. Під основним безпосереднім об'єктом цього злочину розуміють «особисту волю людини, яка і виступає у цих злочинах видовим і одночасно безпосереднім об'єктом вказаних діянь» [1, с.202], або «фізичну свободу (волю) людини та її особисту недоторканність» [2, с.278].

Що ж таке фізична свобода (воля)? Поряд із свободою творчості, віросповіданням та іншими проявленнями в різних сферах суспільного та державного життя, фізична свобода є складовою частиною загального поняття «свобода» і являє собою природне, невід'ємне, субстанціальне право людини. «Фізична свобода походить від поняття локомоція. Локомоція в перекладі з латинського *Locus* – місце та *motio* – рух. Цим терміном охоплюється сукупність узгодження рухів, за допомогою яких людина та тварина активно пересуваються у просторі. Різновиди переміщення – ходьба, політ, плавання» [3, с.21]. Таким чином, фізична свобода – це право людини, з урахуванням встановлених законом обмежень, вільно пересуватись, обирати місце свого проживання та тимчасового перебування.

Особиста недоторканість у цьому випадку означає заборону неправного втручання з боку інших осіб у питання вільного вибору людиною (в окремих випадках – її законними представниками) місця проживання, тимчасового перебування чи здійснення свободи пересування [2, с.266].

Якщо ретельно розглянути наведений вище перелік злочинів, видовим об'єктом яких є «особиста воля людини», або «фізична свобода (воля) людини та її особиста недоторканність», та врахувати матеріали судової практики з цих справ ми побачимо, що в усіх цих злочинах із доказом порушення права людини на особисту свободу та недоторканість у правоохоронців не виникає жодних проблем. Винятком є торгівля людьми. В проаналізованих справах ми бачимо наступну картину: у багатьох випадках потерпілі від злочину знали, що їх чекає за кордоном, знали, що їх свобода там буде обмежена, але свідомо йшли на це, бо не мали ніякої можливості або бажання заробляти гроші в Україні. Так, наприклад, в справі, слідство по якій велось у м. Херсоні, потерпілим К. і В. було відомо, що вони будуть вивезені до Сербії, де за них будуть отримані гроші, і що, в Сербії їм доведеться займатися проституцією на їх власника, доки вони не відроблять гроші, які були за них заплачені [3].

У таких випадках жертви або потерпають від невідповідності обіцяних і наявних умов життя та «праці», або взагалі не вважають себе жертвами – в тих випадках, коли відробивши хазяїну борг вони повертаються з певною сумою зароблених грошей (останнє, до речі, відбувається також і з тими, кого відправили в закордонний бордель шляхом обману чи погроз). Опитуванням працівників підрозділів МВС по боротьбі із торгівлею людьми був виявлений той факт, що продані за кордон жінки під час дачі свідчень, часто навідріз відмовляються від визнання себе потерпілими. У судових засіданнях, що відбулись у Старокиєвському районному суді м. Києва, адвокати

обвинувачених в торгівлі «живим товаром» також називали жінок, що стали предметом купівлі-продажу «так званими потерпілими». Вони мали на увазі саме добровільну згоду жінок на їх продаж. Слідчі, які займалися розслідуванням цих справ погоджуються, що серед дівчат не всі є обманутими. Деякі з них передбачали, чим їм доведеться займатися у нічних клубах.

Як у таких випадках можна довести наявність відкритого чи таємного заволодіння людиною? Адже його не було зовсім. Правоохоронці виходять із такого скрутного становища досить оригінально: вони документують той факт, що злочинець оформляє документи на виїзд за кордон за свої власні гроші і вважають, що тим самим, він здійснює заволодіння людиною шляхом введення потерпілої в матеріальну залежність. Але, на наш погляд, було б не вірно говорити про матеріальну залежність потерпілої від суб'єкта злочину, оскільки така залежність означає, що «єдиним чи одним з основних джерел існування потерпілого є матеріальна допомога суб'єкта злочину, зокрема, перебування першого на утриманні останнього»[2]. Заволодіння людиною таким шляхом може відбуватися лише в окремих випадках, які можливо ще не зустрічались в практиці. Тому законодавець, на нашу думку, правильно виділив вчинення злочину особою, від якої потерпілий був у матеріальній або іншій залежності, як кваліфікуючу ознаку.

Виходячи з наведеного, по-перше – адвокат у суді може легко спростувати наявність матеріальної залежності, по-друге – незрозуміло, як бути коли людина, що є предметом злочину оформила закордонний паспорт за власні кошти.

На наш погляд, основним безпосереднім об'єктом торгівлі людьми є не фізична свобода, а громадська моральність. Вважаємо за необхідне, законодавчо закріпити це положення. В цьому випадку відповідальність наступатиме безпосередньо за торгівлю людьми, а не за заволодіння людиною. Виникає цілком розумне питання: чи буде злочинець нести відповідальність за відсутність добровільності у потерпілого щодо вчинюваних із ним дій? Як бачиться, це питання повинно вирішуватись у двох напрямках. По-перше – криміналізацією дій по викраденню людини як самостійного складу злочину (зрозуміло, що це питання потребує окремого дослідження), чи розглядом таких дій, як форми незаконного позбавлення свободи. По-друге – виділенням в якості кваліфікуючої обставини вчинення торгівлі людьми пов'язаного із злочинним впливом на волю потерпілого, який може виступати у наступних формах: 1) фальсифікація волі; 2) насильницький вплив на волю; 3) ігнорування волі. У цьому випадку в якості додаткового безпосереднього факультативного об'єкта складу торгівля людьми буде виступати фізична свобода та особиста недоторканість. Ми впевнені, що виділення певних прав та свобод людини в якості додаткового безпосереднього об'єкта, замість основного безпосереднього, об'єкта, не буде принижувати їх важливість і цінність для суспільства оскільки «той або інший вид безпосереднього об'єкта визначається не у зв'язку з його важливістю, а в залежності від його зв'язку із родовим об'єктом»[4, с.94].

Вважаємо за необхідне розмістити цей склад злочину в главі, яка у проектах Кримінального Кодексу України має назву «Злочини проти громадського порядку та моральності» [5, 6]. У цьому випадку родовим об'єктом злочину буде: «громадський порядок та громадська моральність».

Незважаючи на те, що право і мораль є самостійними, суверенними нормативно-регулятивними утвореннями, які за природою та походженням взагалі знаходяться у різних площинах, взаємний вплив цих двох самостійних інститутів є дуже великим. Найбільш часто під цим впливом розуміють «переплив» норм з області моралі в область права або «легітимацію права з позицій пануючої загальноновизнаної моралі» [7, с. 70]. Однак, на наш погляд, важливим є існування зворотнього процесу. (Так, наприклад, дуелі в Росії спочатку були заборонені правовими нормами, а вже потім почали засуджуватись пануючою мораллю). Виділення законодавцем моралі в якості самостійного об'єкта кримінально-правової охорони є цілком природним явищем, оскільки, мораль, як соціальна цінність або благо, дуже часто потерпіває від злочинних дій самостійно. (У певних випадках важко знайти будь-яке інше соціальне благо, що охороняється правом від таких злочинних дій). Дійсно, наприклад, життя чи здоров'я тварини не є соціальною цінністю, що охороняється правом, але жорстоке поводження з тваринами у Кримінальному кодексі України вважається злочином. У даному випадку під охорону права підпадає мораль – її якість духовного фактора суспільства. Повертаючись до проблеми торгівлі людьми необхідно зауважити, що виходячи з традиційної історично обумовленої схильності слов'янської людини «бути під паном», ми спостерігаємо велику кількість випадків, коли особа, що позбавляється великої кількості прав та свобод не вважає себе потерпілою. В таких випадках ми знову повертаємося до питання моральності. У тому, що продаж людини у бордель є глибоко аморальним вчинком нібито ніяких сумнівів не виникає. Але цілком очевидно, що самі моральні норми, як дуже м'який регулятор суспільних відносин, не зможуть ефективно протидіяти такому «прибутковому бізнесу» як торгівля людьми. Більше того, сам факт існування цього «бізнесу», (а масштаби його дуже великі) може суттєво вплинути на суспільну мораль. Ми можемо стати свідками такої ситуації, коли суспільство через кілька десятків років зможе дивитись на продаж людини як на цілком нормальне явище. Адже серед великої армії любителів футболу зараз не чути висловлювань проти трансферних угод щодо спортсменів, то завтра ми зможемо, як у старій французькій комедії купити, своєму синові «живу іграшку» і це буде вважатись цілком порядним вчинком. Найвищою моральною цінністю є справедливість, яку саме, право повинно захищати. Та чи можна вважати справедливим можливість купувати та продавати людину, навіть з її згоди.

Виходячи з наведеного розуміння моральності, вважаємо, що від торгівлі людьми потерпіває, насамперед, громадська моральність, а вже по-

тім у деяких випадках фізична свобода та особиста недоторканість, тому саме громадську моральність слід вважати основним безпосереднім об'єктом цього злочину. В якості додаткового безпосереднього факультативного об'єкта необхідно виділяти фізичну свободу та особисту недоторканість людини. Вважаємо за необхідне законодавчо закріпити ці положення.

Список літератури: 1. Кримінальне право України. Особлива частина. Підручник / Під ред. Шакун В.І., К., 1998. 2. Кримінальне право України: Особлива частина. Підручник для студентів юрид. вузів і фак./ Г.В.Андрусів, П.П.Андрушко, С.Я.Лихова та інші; За ред. П.С.Матишевського та інших. К., 1999. 3. Архів Суворівського райсуду м. Херсону, 1999, Справа №250002-99. 4. Российское уголовное право. Общая часть: Учебник. М., 1997. 5. Куц В.М. Новий кримінальний кодекс України: яким йому бути. Х., 1999. 6. Проект Кримінального кодексу України // Українське право. №2, 1997. 7. Алексеев С.С. Теорія права. М., 1994.

Надійшла до редколегії 6.03.2001р.

*Р.С.Мельник,
ад'юнкт каф. адм. права та адм. діяльності ОВС
Нац. ун-ту внутр. справ*

ПРАВОВА ІНФОРМАЦІЯ В ДІЯЛЬНОСТІ МІЛІЦІЇ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ

Необхідною умовою нормального життя суспільства є належний громадський порядок, тобто жорстке і чітке дотримання правил поведінки, встановлених для його членів як обов'язкових [1, с. 90]. Забезпечення громадського порядку здійснюється за допомогою активних способів цілеспрямованого впливу на поведінку і свідомість людей. Одним з таких засобів виступає адміністративний примус, а точніше – широке коло заходів примусового характеру, велика кількість яких обумовлюється багатоманітністю відносин громадського порядку, що регулюються правом, та посягань на ці відносини. Різноманітні правові норми, що регулюють адміністративний примус, використовуються для забезпечення такої регламентації відносин, за допомогою якої можна як нейтралізувати явища, що безпосередньо викликають або сприяють вчиненню правопорушень, так і припинити останні і притягти винних у їх вчиненні до відповідальності.

Визначивши головні напрямки використання заходів адміністративного примусу, спробуємо встановити, як зазначені заходи доводяться до відома населення та органів і посадових осіб, що будуть їх застосовувати, і як ці заходи, після ознайомлення з ними, діють в системі населення-влада. Відзначимо також, що сукупність заходів адміністративного примусу буде розглядатися нами в межах Закону України «Про міліцію»[2].

Відповідно до положень загальної теорії права, конституційного права процедура прийняття законодавчих актів, тобто законодавчого проце-